

Hususî Sanayi ve Müşterek Pazar

Dr. Feridun ERGİN

1. — Sinaî istihsal durumuna kısa bir bakış.

Son on yıl içinde, hususî sanayi inkişaf şartlarında mühim değişiklikler kaydedilmiştir.

Fransız iktisatçısı P. Mantoux, sanayileşme hareketlerinin umumiyetle ticarî ferahlık devrelerini takip ettiğini yazar^[1]. Bu teşhisin Türkiye'deki duruma uygun düştüğünü gösteren emareler vardır. 1950 de tatbikına başlanan Liberasyon rejimi, ticaret piyasasını canlandırmıştır. Dış ticaretin genişlemesi ve kredinin çoğalması, iktisadî faaliyeti hızlandırmıştır. Memlekete bol miktarda makine, malzeme ve ham madde girmiştir.

1952 sonbaharında, Liberasyon rejiminin yürürlükten kaldırılması istihlâk sahasında sıkıntılara sebebiyet vermekle beraber, yeni sinaî teşebbüsler kurulmasını hedef tutan gayretleri zayıflatmamıştır. Hattâ denilebilir ki, istihlâk maddelerine tahsis edilen dövizin azalması, sanayii rekabet tesirlerinden korumuş ve yatırımları daha istifadeli bir halé getirmiştir. Hükûmet, yatırım malzemesine tercihan lisans çıkartmak ve döviz tahsis etmek suretiyle, sanayileşme hareketinin devamını sağlamağa çalışmıştır^[2]. Bu devrede, Türkiye Sinaî Kalkınma Bankasının temin ettiği kambiyo kaynakları da, birçok tesislerin siparişine imkân hazırlamıştır.

1953 - 58 yıllarında, yatırım faaliyeti hareketli, fakat gayri muntazam bir seyir takip etmiştir. Temeli atılan tesislerin sayısı yüksek olmakla beraber, bunların tamamlanması ve işletmeye açılması, fazla zaman almıştır. Malzeme güçlükleri, inşaatı geciktir-

[1] P. Mantoux, La Révolution industrielle au XVIIIème siècle. Essai sur les commencements de la grande industrie moderne en Angleterre, Thèse Lettres, Paris 1906.

[2] Ticaret Vekâletinin bütçesi hakkında rapor, Bütçe Encümeni 1955. Raportörler: K. Akmanlar, M. H. Timurtas, E. Cenani, F. Ergin.

miştir. Makine ve teçhizat siparişleriyle alâkalı ithal lisanslarının gerektirdiği transferlerdeki aksaklıklar, gerek alıcı ve gerek satıcıların müşküllerle karşılaşmalarını mucip olmuştur. Yedek parça ve ham madde darlığı, faaliyet halindeki fabrikaların randımanına tesir etmiştir.

Dört Ağustos kararları, transfer ve ithal güçlüklerini ortadan kaldırmıştır. Yeni tesislerin siparişi ve başlanmış fabrikaların tamamlanması, teknik bakımdan kolaylaşmıştır. Fakat bu sefer de, piyasada para ve kredi kifayetsizliği başgöstermiştir. Tediyeledeki sıkışıklık, bazı sanayi kollarını geçici bir sürüm tıkanıklığına maruz bırakmış ve yatırımlara rağbeti frenlemiştir. Dış istikrazların hasılâtı iş adamlarına geçen yıllarla kıyaslanamayacak ölçüde mal, makine ve malzeme ithal fırsatını kazandırdığı halde, piyasa ay-larca durgun vaziyette beklemiştir.

Son yılların sanayileşme hareketi, büyük şehirlerin manzara-sını adetâ değiştirmiştir. Nüfusun temerküzü istikametinde, kütle-vî bir cereyanın mevcudiyeti hissedilmiştir. Şehirlerin kenarlarında, başlı başına işçi mahalleleri teşekkül etmiştir. Büyük merkezlerle onların civarındaki sayfiyeler arasındaki boş arazi, işçi meskenle-riyle dolmuştur. Eski nüfus sayımları ziraat, sanayi ve küçük sanatlerde çalışan birkaç yüz bin işçi bulunduğunu tesbit ederken. İşçi Sigortalarına ait istatistikler 1957 de yalnız kayıtlı üyelerin iş günü aylık ortalamasını 13.249.249 olarak göstermektedir^[3].

Sınâî istihsalde kaydedilen inkişafın ehemmiyet derecesi ve nisbeti nedir? Hususî sanayide, istihsal ve yatırım miktarlarını tam ve doğru olarak tesbit edebilmek güçtür. Rakamlar arasındaki âhenksizlikler, tereddüd uyandırabilecek mahiyettedir.

İstihsal durumunu belirten bazı tetkikleri ve istatistikleri göz-den geçirelim.

a) İlk olarak İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Eskişehir, Ko-caeli, Sakarya ve Adana vilâyetlerine ait hususî sanayi sayımının neticelerini ele alalım. Bu neticeler, (1) sayılı cetvelde hülâsa edilmiştir^[4].

[3] İstatistik Bülteni, No. 55.

[4] 1958 Bütçesi mucip sebepler lâyhısı.

CETVEL No 1.

Sekiz vilâyete ait hususî sanayi sayımının neticeleri

	1 9 4 9	1 9 5 7
İşyeri	6.889 aded	28.031 aded
Çalışan işçi	71.033 aded	253.061 aded
Yapılan yatırım	272.312.907 T. L.	2.425.488.754 T. L.
İstihsal kapasitesi	1.480.658.408 T. L.	11.811.263.640 T. L.
Fiili istihsal	856.050.714 T. L.	7.470.000.000 T. L.

Sekiz vilâyete ait hususî sanayi sayımı, 1949 - 57 yıllarını mühim bir seviye farkının ayırdığı intibainı uyandıracak mahiyettedir. Rakamlara bakılırsa, sayımın cereyan ettiği mahallerdeki istihsal artışı, carî fiyatlarla %872 ve sabit fiyatlarla %335 nisbetine erişmektedir^[5].

Birleşmiş Milletler Teşkilâtının yayınladığı istatistikler gözden geçirildiği vakit, sınaî istihsale ait umumî indeksleri muntazaman bildiren 37 memleket ve bölge arasında, en süratli gelişmenin Batı Berlin'de olduğu anlaşılmaktadır. (1953=100) itibar edilirse, Batı Berlin'de sanayi faaliyetini gösteren umumî indeks 1952 - 59 yıllarında 83 den 207 ye yükselmiştir^[6]. Sekiz vilâyette anket yapan ekiplerin tesbit ettikleri netice, Batı Berlin'e ait indekslerin üstündedir.

b) 1960 Bütçesinin mucip sebepler lâyihasında, Türkiye'ye şâmil sanayi sayımının umumî neticeleri hakkında bilgi verilmektedir. (2) sayılı cetvelde, 1949 - 58 yıllarının sanayi envanteri hü-lâsa edilmiştir^[7].

[5] Carî ve sabit fiyatlar arasındaki nisbet, zikredilen yılların durumu belirten milli gelir istatistiklerinden çıkarılmıştır.

[6] United Nations, Monthly Bulletin of Statistics, May 1959.

[7] 1960 Bütçesi, mucip sebepler lâyihası.

CETVEL No. 2.

1949 — 1958 Sanayi Envanteri tablosu

(Hususî sanayi)

	1 9 4 9	1 9 5 8
İşyeri sayısı	22.715 aded	94.346 aded
Çalışan işçi	138.414 aded	516.805 aded
Yapılan yatırım	484.000.000 T. L.	4.581.000.000 T. L.
İstihsal kapasitesi.....	2.600.000.000 T. L.	22.482.000.000 T. L.
Flüvi istihsal	1.395.000.000 T. L.	9.962.000.000 T. L.

Bu rakamlar, 1949 - 58 arasında hususî sanayi istihsalinin bütün memlekette carî fiyatlarla %710 ve sabit fiyatlarla %270 nisbetinde arttığını göstermektedir.

c) İstatistik Umum Müdürlüğünce hazırlanmış olan millî gelir tahminleri, sanayi envanterine tam bir mutabakat arzmemektedir. Millî gelirin muvakkat rakamlarında, devlet sektörüne ve hususî teşebbüs sahasına ait imalât yekûnu 1957 de 3 milyar 806 milyon ve 1958 de 4 milyar 838 milyon lira tutmaktadır^[8].

d) Avrupa İktisadî İşbirliği İdaresine gönderilen istatistiklere göre, 1950 - 56 yıllarında sanayiın umumî istihsal artışı %60 civarındadır^[9]. Bu nisbet, millî geliri 1948 istihsal âmilleri fiyatlarıyla değerlendiren miktarlara çok yaklaşmaktadır. Ticaret Vekâleti Konjonktür mecmuasındaki imalât sanayiine dair muvakkat indeksler de aynı neticeyi vermektedir. 1959 Bütçesinin varidat raporunu hazırlayan Tâli Komisyona Konjonktür Müdürlüğünün bildirdiği malûmata göre, 1949 - 57 devresinde (1948=100) itibariyle imalât sanayii indeksi 106 dan 186 ya ve umumî sanayi indeksi 111 den 201 e yükselmiştir^[10].

e) İstihsalin seyri hakkında fikir edinmeğe yarayacak müş'irlerden biri de, sınaî faaliyetin tâbi tutulduğu vasıtalı vergilerdir.

[8] İstatistik Umum Müdürlüğü, Türkiye Millî Geliri.

[9] O.E.C.E. Statistical Bulletins, General Statistics, Sept. 1957.

[10] 1940 Bütçesi, Varidat tahminleri hakkında rapor. Raportörler: K. Akmanlar, N. Topcuoğlu, M. H. Timurtaş, İ. Sevel, N. Yücel.

Fakat derhal belirtelim ki, sınaî faaliyet 1956 malî yılı nihayetine kadar Muamele Vergisine mevzu teşkil etmekte idi. 1 Mart 1957 den itibaren, bu mükellefiyetin yerine «Dahilde alınan İstihsal Vergisi» kaim olmuştur. Yayınlanan malî istatistiklerde, devlet sektörü ile hususî teşebbüs tarafından ödenen miktarlar ayırd edilememektedir. Kibrit, elektrik, havagazı, bira, tabii köpüklü şarap ve viskiden alınan istihlâk vergileri de yekûna dahil edilmektedir. Vergi mevzuuna giren bir kısım istihsalde, matrah kıymete nazaran hesaplanmakta ve bir kısmında da spesifik ölçülere dayanmaktadır.

Bu ihtirazî kayıtlar dairesinde muamele ve istihsal vergileri varidatı gözden geçirildiği vakit, varılabilecek netice şudur:

Muamele vergisinin hasılatı, yukarıda zikredilen mükellefiyete tâbi maddeler de dahil olduğu halde, 1950 - 56 devresinde 109 milyondan 343 milyon liraya yükselmiştir. Dahilde alınan istihsal vergisi ise 1957 de 357 milyon lira, 1958 de 443 milyon lira ve 1959 yılının ilk sekiz aylık devresinde 309 milyon lira getirmiştir^[11]. Matrahın geniş bir kısmı carî fiyatlarla değerlendirilen bu verginin hasılatı sabit fiyatlara irca edilip, muhtelif yıllarda yapılmış tadilat dikkate alınarak tashihe tâbi tutulduğu takdirde, istihsal artışının nisbeti %80'nin üstünde bulunduğunu düşünmek kabildir.

2. — Hususî sanayiî finansman kaynakları.

Türkiye'de, teşkilâtlanmış bir sermaye piyasası yoktur. Bazı bankalar ve eski müesseseler istisna edilirse, ekseri şirket aksiyonlarının mahdud ellerde toplandığı söylenebilir. Anonim şirketlerde bile, sermayenin aynı aileye mensup hissedarlarca temin edildiğine rastlamak imkânı mevcuttur. İhraç edilen obligasyonların da halka satıldığı pek görülmemektedir.

Yatırımlarda, ortakların hissesi çok defa arsa, bina veya makine olarak tediye edilmektedir. Yeni kuruluşlarda, nakdî sermayenin mahdud bir rol oynadığı dikkate çarpmaktadır. 1939 danberi para kıymetinde husule gelen müzmin kaymalar, iş adamlarını reel kıymetlere bağlanmağa sevketmiştir. Teşebbüs erbabı arasında, varlıklarını nakid halinde muhafaza edenler azdır. Bu itibarla, yeni teşebbüsler kurulması veya sermayelerin arttırılması gerektiğinde, kanunun mecburiyet koyduğu peşin tediyeler dahi, banka teminat

[11] 1951-1960 Bütçeleri, (B) cetvelleri mucip sebep dokümanları.

mektubu ibraz suretiyle yapılmaktadır. Hususî sanayide, nakdî finansmanın ağırlık merkezi, kredi mekanizmasına in'ikâs etmektedir. Kredi hacmi ile sınaî istihsal ve yatırım faaliyeti arasında bariz bir alâka bulunduğu istatistiklerin tetkikinden anlaşılmaktadır.

a) Sınaî ve yatırımların hızlandığı 1949 - 58 devresinde, ticarî kredi hacminin büyük miktar tebeddüllerine maruz kaldığı görülmektedir. Ticarî kredi hacminin bu yıllardaki artışı, 1938 - 48 devresine nazaran çok daha fazladır. 1949 dan itibaren, Dört Ağustos kararlarıyla bir «plafond» tesbit edilinceye kadar, bankalarca yapılan ticarî ikrazat miktarları (3) sayılı cetvelde belirtilmiştir^[12].

CETVEL No. 3.

Muhtelif yıllarda ticarî ve zirai ikrazatın yekûnları

Yıllar	(Milyon T. L.)		Yekûn
	Ticarî kredi	Zirai kredi	
1949	955	335	1.330
1950	1.153	410	1.563
1951	1.402	646	2.138
1952	1.906	1.060	2.966
1953	2.435	1.196	3.631
1954	3.192	1.454	4.646
1955	3.776	1.485	5.261
1956	4.608	1.788	6.396
1957	4.706	2.111	6.817
1958(30 Eylül)	6.828	1.781	8.609

Yukarıki rakamların ortaya koyduğu gibi, bilhassa seçimlere rastlayan 1954 ve 1957 de, zirai kredilerde bir evvelki yıla nazaran birkaç yüz milyonluk fark göze çarpmaktadır. Ticarî ikrazatta ise, kredi hacmi 1952 - 56 da ve 1958 de sür'atle kabarmış bulunmaktadır. Zikredilen yıllarda kredi seviyesinin yükselmesini dahilî istihsal ve dış ticaret konjonktüleriyle izaha imkân yoktur. Çünkü kredilerin bir yıldan diğerine artış nisbeti, ticaret hacmini belirten ihracat, ithalât ve istihsal indekslerine uymamaktadır. İthalât 1952

[12] 1959 Ticaret Bütçesi raporu, Raportörler: M. Başkurt, M. Erdener, M. Şellefyan, F. Yalçın, N. Önder.

den ve ihracat 1953 den itibaren azalmağa başladığına göre, piyasanın bankalardan temin ettiği kredileri başka maksatlara kullandığı âşikârdır.

Muhtelif yılların ticarî ikrazat tutarı ile ihracat ve ithalât rakamları, (4) sayılı cetvelde karşılaştırılmıştır^[13].

CETVEL No. 4.

Ticarî ikrazat yekûnları ve dış ticaretin seyri

Yıllar	(Milyon T.L.)		
	<i>İthalât</i>	<i>Ihracat</i>	<i>Ticarî ikrazat</i>
1950	799	737	1.153
1951	1.125	879	1.402
1952	1.556	1.016	1.906
1953	1.489	1.108	2.435
1954	1.334	937	3.192
1955	1.393	1.077	3.776
1956	1.140	853	4.608
1957	1.111	966	4.706
1958	816 (11 aylık)	644 (11 aylık)	6.828

Dış ticaretin daraldığı, birçok malların perakendecilerde bulunamaz olduğu ve toptancı stoklarının tedricen eridiği zamanlarda, hayli şişkin bir seviye arzeden kredilerin istimalinde, başlıca üç istikamete doğru kayma müşahade edilmiştir:

i) Stokları azalan ve yeni mal mübayaasında zorluk çeken iş adamları arasında, açılmış kredileri tasfiye ettirmiyerek bilâkis yeni istikraz imkânları arayanlar, hayli mühim bir yekûn tutmuştur. Faaliyetleri durgun bir safhada bulunan ithalâtçı firmaları dahi, bankalarla eskisi kadar açık kredi ve iskonto muameleleri yapmağa devam etmişlerdir. Hattâ yeni kredi taleplerinin tazyiki altında, arz ve talep açığının âzamî hadde eriştiği 1957 - 58 de, ticarî krediler 4.706 milyon liradan 6.828 milyona çıkmıştır. Artan kredilerden bir kısmı, durumun inkişafına intizaren, icabında kolaylıkla paraya çevrilebilecek bir reel kıymet olarak kabul edilen altına plâse edilmiştir.

[13] Dış Ticaret istatistikleri, aylık bültenler, 1950-56 Bütçe mucip sebepler lâyhaları, 1957-59.

ii) 1952 den itibaren, gayrimenkul piyasası canlanmıştır. Gayrimenkul mübayaalarında ve inşaatta gerekirse altın bozdurmakla beraber, ticarî kredilere de başvurulduğu müşahede edilmiştir.

iii) Aynı devrede genişleyen sınaî yatırımlarda da, kısa vadeli krediler geniş bir rol oynamıştır. Ticaret hacminin daralması, döviz temin edebilenler nazarında, sınaî teşebbüsleri kârlı bir mevzu haline getirmiştir. O tarihlere kadar en yüksek gelir vergisi ödeyen mükellefler tacirler arasında çıktığı halde, sanayi inkişafıyla bu durum değişmiştir^[14].

Gayrimenkul fiyatlarının yükselmesi, sanayi lehinde, ayrı bir psikolojik teşvik unsuru teşkil etmiştir. Teşebbüslere ortak olanlar, \$=2.80 T.L. kuru ile mübayaaya edilen sınaî teçhizatın arsa ve binalar yanında çok ucuz kaldığını görmüşlerdir. Birçok gayrimenkul sahipleri, vaktiyle ucuza alınmış arsalar ve depo binaları sayesinde, döviz çıkartabilenlerle ortak olmuşlar veya bunları yüksek fiyatlarla devretmişlerdir.

Kısa vadeli krediler ve gayrimenkul mülkiyeti, sanayileşme hareketinde en mühim sermaye unsurlarını teşkil etmiştir.

Sınaî finansman ihtiyacının kısa vadeli kredilerle beslenmesindeki mahzurlar malûmdur. Nitekim kredilerin dondurulmasıyla, henüz borçlarını tasfiye edemiyen müesseseler likidite buhranına düşmüşlerdir. Devalüasyon sayıyaları umumiyetle altın fiyatlarını harekete getirdiği halde, Dört Ağustos kararlarından bir ay önce sarı maden fiyatlarının sarsılması ve yeni kurların ilânını müteakip altın borsasının sukuta devam etmesi, yalnız ithalât kotalarına kaydolmak zaruretiyle değil, aynı zamanda kısa vadeli kredilerin altın ve gayrimenkule aşırı derece bağlanmasıyla izahı gereken bir keyfiyettir.

b) 1955 de, Merkez Bankası Kanununun değiştirilmesi, piyasa ihtiyaçlarının emisyonla karşılanmasını kolaylaştırmıştır. Kanunun emisyon rejimini tanzim eden maddelerine verilen yeni şekil, sanayi kredi temin şartlarını son derece kolaylaştırmıştır. Kanundaki tadilâtı müteakip, gerek emisyon ve gerek kredinin evvelki yıllara nazaran birdenbire kabarması, yatırım faaliyetinin seyri ile alâkalı görünmektedir.

[14] Gelirler Umum Müdürü tarafından Bütçe Encümeninde verilen izahat, Şubat 1955.

c) 1951 de faaliyete geçen Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, kaynaklarının müsaadesi nisbetinde yatırım sahalarına faydeli olmağa çalışmıştır. Türkiye'nin iktisadî bünyesinde bir eksikliği dolmayan ve ileride sermaye piyasasında mühim rol oynamaya namzet görünen bu müessese şimdiye kadar 418 sanayi firmasına kredi açmıştır. Ekserisi malzeme ve teçhizat ithalini temin maksadiyle döviz olarak açılan bu kredilerin yekûnu 344 milyon lira civarındadır. Bankanın finansman tablosunda en dolgun kredi tahsislerinin yapılmış olduğu görülen sanayi kolları şunlardır^[15]:

Mensucat sanayii	70.970.271	T.L.
Çimento, taş, toprak sanayii	64.632.992	T.L.
Kimya sanayii	53.645.127	T.L.
Gıda sanayii	40.768.344	T.L.
Maden izabe tesisleri	39.954.011	T.L.
Makine ve malzeme sanayii	29.298.129	T.L.
Selüloz sanayii	10.801.378	T.L.
Madenî eşya sanayii	9.551.048	T.L.
Kereste ve tahta işleri	8.349.288	T.L.
Tamir ve bakım tesisleri	4.245.367	T.L.
Nakil vasıtaları	3.318.033	T.L.
İçki imal tesisleri	1.891.972	T.L.
Madencilik	1.329.637	T.L.
Deri ve mamulleri sanayii	603.500	T.L.
Giyim sanayii	600.000	T.L.
Kauçuk sanayii	276.514	T.L.
Maden ve petrol tâli maddeleri sanayii	232.126	T.L.
Diğer sanayi kolları	3.549.662	T.L.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının kredi açtığı 418 müessesenin kendi kaynaklarından koydukları kıymetler (gayrimenkuller dahil) 471.521.371 liradır. Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının tahsis ettiği kredi ve dövizle yapılan yatırımların tutarı 816 milyon lirayı bulmaktadır. Bu 418 müessesede çalışan işçilerin sayısı 2.713 kişidir^[16].

Bir işçi ortalama yılda 300 gün çalıştığına göre, Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının finansman konstellasyonu içindeki firmala-

[15] Şahap Yahşoğlu, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kredilerinin iktisadî değeri, Banka Umum Müdürlüğünce hazırlanmış bir etüddür. Henüz bastırılmamıştır.

[16] Aynı kaynak.

rın faaliyeti 713.900 iş günü civarında bulunmak lâzım gelir. İşçi Sigortalarına dahil işletmelerin heyeti umumiyesine ait iş günü adedi 13.249.249 civarında olduğuna göre, Sınâî Kalkınma Bankasının finanse ettiği müesseseler, iş günü nisbetinin %5 ini aşmaktadır. Bahsettiğimiz 418 müessesenin yıllık istihsal kıymetleri ise 93.657.785 lira olarak hesaplanmaktadır ki, mecmu imalât sanayiinin ve madencilğin %2.3 ü civarındadır.

Dokuz yıllık bir müessesenin bir memlekette Devlete ve hususî teşebbüse ait bütün sanayiın yüzde 2.3 üne tekabül eden bir finansman hacmini temsil etmesi, azımsanacak bir başlangıç değildir. Bu finansman imkânlarının döviz sıkıntısı hâd devreye girdiği yıllarda temin edilmiş bulunması, yapılmış hizmetlere ayrı bir kıymet ve ehemmiyet kazandırmaktadır.

d) Türkiye, İsrail ve İtalya.. Akdeniz bölgesindeki bu üç memleketin yabancı sermaye hakkında kabul ettikleri esaslar arasında yakınlık ve benzerlik mevcuttur. Fakat içlerinde, yabancı sermayenin en az Türkiye'ye rağbet ettiği bilinmektedir. 5821 ve 6224 sayılı kanunların hükümleri dairesinde memlekete girmesine müsaade edilen sermaye miktarları seneler itibariyle (5) sayılı cetvelde gösterilmiştir^[17].

CETVEL No. 5.

Türkiyeye girmesine müsaade edilen yabancı sermaye

<i>Seneler</i>	<i>Aynı sermaye</i>	<i>Nakdi sermaye</i>	<i>Gayri maddi hak ve hizmet</i>
1951	2.352.000 T.L.	1.888.615 T.L.	—
1952	3.575.000 T.L.	3.855.000 T.L.	—
1953	3.028.000 T.L.	280.320 T.L.	141.000 T.L.
1954	41.719.983 T.L.	13.226.415 T.L.	1.662.712 T.L.
1955	31.754.653 T.L.	7.266.756 T.L.	10.666.586 T.L.
1956	74.233.991 T.L.	15.794.584 T.L.	1.885.800 T.L.
1957	81.592.307 T.L.	3.275.379 T.L.	371.000 T.L.
1958	45.647.769 T.L.	—	519.999 T.L.
	283.904.263 T.L.	45.587.070 T.L.	15.247.097 T.L.

[17] Bütçe Encümeni, Ticaret Vekâleti bütçe raporu 1959, zikr. rapor-törler.

Müracaatlarda, sermayenin büyük kısmı makine ve malzeme olarak gösterilmek istenmiştir ki, bu durum tabiidir. Yabancı şirketler, ilk defa faaliyete geçecekleri bir memlekette, mahallî piyasada ortaklar bulmayı menfaatlerine uygun görmektedirler. Mahallî ortaklar arsa mübayaasını, bina inşaatını, montaj masraflarını ve mütedvil sermaye ihtiyacını üzerlerine tercihan almaktadırlar. Yabancılar ise, yatırımların dövizle tediyesi gereken kısımlarını umumiyetle deruhte etmektedirler ve dolayısıyla, nakid halinde sokulan yabancı sermaye nisbeti, düşük seviyede kalmaktadır.

Yabancı sermaye mevzuunda, dikkati çeken hususlardan biri de, müracaatlardan ancak cüz'î bir kısmının realize edilebilmesidir. Muhtelif sanayi kollarına yapılmış olan 344 milyon liralık müracaatın yalnız yüzde 16 sını teşkil eden 57 milyon lira memlekete girmiş bulunmaktadır^[18].

CETVEL No. 6.

Yabancı sermaye kanunlarına istinaden yapılan müracaatlar ve fiilen memlekete giren kıymetler

<i>Sanayi grupları</i>	<i>Müsaade edilen Miktar</i>	<i>Memlekete getirilen miktar</i>
Gıda sanayii	13.523.546 T.L.	7.867.838 T.L.
Tekstil sanayii	137.270.002 T.L.	2.349.771 T.L.
Kâğıt sanayii	1.055.488 T.L.	17.492 T.L.
Kauçuk sanayii	13.090.668 T.L.	51.748 T.L.
Kimya sanayii	75.605.495 T.L.	12.577.181 T.L.
Taş, toprak, çimento sanayii	10.322.852 T.L.	5.886.890 T.L.
Madenî eşya sanayii	9.646.109 T.L.	4.742.862 T.L.
Ziraat makineleri	14.230.000 T.L.	6.000.000 T.L.
Elektrik makineleri	10.759.216 T.L.	2.343.929 T.L.
Muhtelif	59.225.052 T.L.	15.740.209 T.L.
	344.738.428 T.L.	57.577.920 T.L.

Avrupa, zamanımızda ehemmiyetli sermaye transferlerine sahne olmaktadır. Dış ticaret ve tediye muvazenesi gayet müsaid bir seyir takip eden Almanya, diğer memleketlere geniş sermayeler ya-

[18] 1959 Ticaret Bütçesi, zikredilen rapor.

tırmaktadır. İktisadî İşbirliği camiasına dahil ülkelerden de, geri kalmış memleketlere doğru bir sermaye akını mevcuttur. Böyle bir devrede, Türkiye'ye giren yabancı sermayenin çok az olması, başlıca iki sebepten ileri gelmiştir.

i) Sermayeler, emin buldukları ve yüksek kâr ümidi gördükleri bölgelere muhaceret ederler. Türkiye'de, Gelir Vergisi nisbetlerinin mutedil ve emeğin ucuz olması, yabancı sermayeleri cezbedebilecek bir avantaj teşkil etmektedir. Fakat senelerce süren dış tediye sıkıntısı ve transfer meseleleri, gerek kapital ve gerek kârın geri çekilmesinde güçlükler olabileceğine ve kanunların değiştirilmek ihtimaline dair endişeler uyandırmıştır.

ii) Makine ve malzeme temin edecek şirketler, \$=2.80 T.L. rayiciyle takdir edilen kıymete kıyasla, arsa ve bina fiyatlarını fazla yüksek bulmuşlardır. İnşaatın pahalılığı, kuruluş masraflarının fazla olması ve formalitelerin ağırlığı, geçen yıllarda aleyhe bir «handicap» teşkil etmiştir.

Yabancı sermayenin istihsal bünyesine iştirak payı, diğer birçok memleketlere göre, cılız kalmıştır.

e) 1960 Bütçesinde, hususî sanayiye yatırımlar yekûnu 4 milyar 581 milyon lira ve imalât sanayiine bağlanan sabit sermaye 3 milyar 415 milyon lira tahmin olunmaktadır. Hiç şüphesiz, bu tahminler hakkında ileri sürülebilecek ihtirazî kayıtlar vardır. Sanayi sayımını yapan ekiplerin vasıfları ve kayıtlarda gösterdikleri titizlik derecesi bilinmemektedir. Bir aralık arsa ve bina fiyatlarının spekülâtif tesirlerle normal kıymetlerin ne nisbette üstüne çıktığını ve bilâncolara nasıl aksettirildiğini tesbite imkân yoktur. İnşaat masraflarının fazlalığı ve bir kısım malzemeyi kara borsa fiyatlarıyla satın alma mecburiyeti de, kıymet tahminlerini kabartmış olabilir.

Tahmin ve hesaplardaki bütün boşluklara ve hatâlara rağmen, hususî sanayie yatırılan sermayelerin mazideki durumla mukayese edilemeyecek bir seviyeye ulaştığı muhakkaktır. Müşahedeler ve tetkikler, eski yıllara nazaran hayli yüksek yekûn arzeden, fakat dış memleketlerle karşılaştırılınca kifayetsizliği derhal beliren bir yatırım devresi içinde bulunduğumuzu düşündürmektedir.

[10] 1960 Bütçesi mucip sebepler lâyihası.

3. — Döviz meselesi.

Dış tediye muvazenesi, sanayileşme yolunda ilerliyen ziraat memleketlerinde, daima bir zorluk kaynağı teşkil etmektedir. İleri sanayi ülkelerinde yatırım yapan firmalar, kurmak istiyebilecekleri fabrikaların makine ve teçhizatını hemen daima iç piyasaya sipariş imkânına sahiptirler. Fakat ziraat ekonomileri, aynı ihtiyaç için ithalât mekanizmasına müracaat mecburiyetindedirler. Bu sonuncuların cihazlanma kapasitesi, döviz geliri ve istikraz fonları ile hududlandırılmıştır.

Yıllardan beri 300 milyon dolar civarında dalgalanan ihracat geliri, dış yardım ve istikrazlar, yabancı sermaye.. Türkiye'nin devlet sektöründe, hususî teşebbüs sahasında ve istihlâk ihtiyaçlarında kullandığı dövizler bu kaynaklara münhasırdır. Bedelsiz ithalâtı, rasyonel bir finansman kaynağı olarak saymağı doğru bulmamaktayız.

Sınaî yatırımlara girişmek isteyenler, liberasyon yürürlükten kaldırıldığından beri, makine ve teçhizat ithalini Ticaret Vekâletince verilen lisanslar, döviz ve koordinasyon komitelerince alınan kararlar ve Türkiye Sınaî Kalkınma Bankasınca açtırılan akreditifler dairesinde yürütmüşlerdir. Döviz sıkıntısı devam ettiği müddetçe, hükümet resmî ve hususî yatırımlara tercihan tahsisler yapmakla beraber, transfer güçlükleri devamlı gecikmelere sebebiyet vermiştir.

a) Yeni fabrikalar kurmağa teşebbüs edenlerin dış tediye-lerde maruz kaldıkları en mühim engel, transferlerde kaydedilen gecikmelerdir.

Bu gecikmelerde, döviz kifayetsizliği kadar, bürokrasinin de rolü olmuştur. Meselâ Türkiye Sınaî Kalkınma Bankasından dolar kredisi temin eden bir firma, ayrıca Ticaret Vekâletinden ithal lisansı çıkartmakla mükellef tutulmuştur. Ticaret Vekâleti müracaatı uygun görmüş ve döviz komitesine bildirmiştir. Evrak, döviz komitesinde aylarca bekletilmiştir. Fakat döviz komitesinin nihayet dosyayı tetkik ederek karara bağlaması, meseleyi halletmemiştir. Merkez Bankası, mevdû dövizini kullanmış olduğundan, tediye yine yapılamamıştır.

Arada Hariciye Vekâleti, yabancı hükümetlerle tediye şartları hakkında anlaşmalar imzalamıştır. Anlaşmalar, borçların tahakkuk tarihlerine ve malların durumuna göre, ödemelerden bazılarının

öne alınmasını kolaylaştırmıştır. Fakat mal gümrüğe geldiği halde, ne gönderen firmanın bedeli tahsil edebildiği ve ne de alıcının mal çekebildiği vaziyetler olmuştur.

Transferlerin intizamsızlığı ve gecikmesi dolayısıyla hasıl olan zarar, vakit kaybindan ibaret değildir. Mal bedelini zamanında ve tam olarak tahsil edememek ihtimali, Hermes ve emsali müesseselerce verilen garantilerin masrafını da kabartmıştır. Türkiye'ye yapılan satışlara, normalden daha yüksek bir riziko primi ilâve edilmiştir.

b) Sınâî yatırımlarda, sermaye sahiplerinin bir iktisadî hesaba istinaden kuruluş ve işletme şartlarını tayin etmeleri usulendir. Döviz sıkıntısı çeken memleketlerde ise, kuruluş problemlerinin bambaşka şekil aldığı misaller göstermektedir.

Herşeyin temin edilebilecek dövize bağlı olduğu bir ekonomide, teşebbüs erbabının salâhiyetli mercilerce kullanılacak takdir hakkı dışında müstakil rol oynayabilmesi güçtür. Sermayedar, «birinden birine tahsis çıkar» ümidiyle müteaddid projeler için lisans almağa uğraşmaktadır. 1955 - 57 arasında öyle yatırımlara rastlanmıştır ki, ancak ithal imkânı sağlandıktan sonra, müsaadeyi çıkaranlar bir şirket kurmak üzere ortaklar ve arsa aramağa koyulmuşlardır. Kuruluş yerinin seçilmesi, bina hazırlanması ve organizasyon işleri, makineler gümrükten çekildikten sonra ele alınabilmektedir.

Lâyikiyle hazırlanmaksızın faaliyete girişmek mecburiyeti, beklenmedik güçlükler dolayısıyla siparişlerde değişiklik veya ilâveler yaptırılmasına zaruret doğurmuştur. Bu değişiklik ve ilâveler üzerine, satıcı firmaların talep ettikleri fiyat farkları için ayrıca kambiyo müsaadesi alınamamıştır. Fiyat farklarının tediye edilememesi, satıcı ve alıcı firmalar arasında ihtilâflar husule getirmiştir.

c) Dört Ağustos kararlarının yayınladığı tarihte, kurulmasına 1955 de teşebbüs edilmekle beraber, henüz gümrükten malzemesini tamamiyle çekememiş sınâî müesseseler vardı. Lisansları çıkmış, transferleri yapılmış ve gümrük formaliteleri tamamlanmak üzere olan bu malların sahiplerine beher dolar için Merkez Bankasına 620 kuruş bedel ödemeksizin teslimat yapılmayacağı bildirilmiştir. Gümrük giriş vergi ve resimleri de, malların primli kurlarla kıymetlendirilen matrahlarına göre alınmıştır.

Beher dolara karşılık 280 kuruş hesabıyla mal bedelini ve gümrük giriş mükellefiyetini ödeyeceğini düşünerek ithalât yapan te-

şebbüs erbabı, kuruluşun gecikmesine ilâveten, kur farklarından da zararlara maruz kalmıştır.

Bir devalüasyon, ilânını takip eden anda, kambiyo muamelelerine tatbika başlanır. Döviz bedeli Merkez Bankasına daha evvel yatırılmış ve transferi yapılmış bir sipariş gümrükten geçtiği sırada kur farklarına tâbi tutulması, döviz hukukuna uygunluğu münaakaşa edilebilecek bir karardır. Devalüasyonlar, prensip itibariyle, makale şâmil olamazlar. Bu itibarla, Dört Ağustos kararlarının daha önce Merkez Bankasınca satılmış dövizlere teşmili, ihtilâflara sebebiyet vermiş ve müteaddid idarî dâvalar açılmıştır.

4. — Hususî sanayiîni durumu.

Liberasyon çağında canlanan, fakat ithalâtın daraldığı bir devrede hızını arttırarak devam eden yatırımlar, bünyesi hangi hususiyetleri taşıyan bir sanayi teşkilâtı doğurmuştur? Türkiye'nin Müşterek Pazar camiasına katılmağa hazırlandığı bir devrede, bu sualin ehemmiyeti barizdir.

a) Yeni doğan sanayiîni himayesi, iktisad nazariyecileri ve tatbikatçıları tarafından çok tekrarlanmış bir fikirdir. Birçok maddelerin ihtiyaçtan az getirilebildiği veya hiç getirilemediği yıllarda, kurulmakta olan sanayi bilfiil rekabet şartlarından masun kalmıştır. Fabrikalar, birkaç yıl tam ve mutlak bir sürüm emniyeti içinde mallarını piyasaya sürmüşlerdir.

1953 - 58 arasındaki kuruluşlardan çoğu, ithal tahditlerinin müddetsiz olarak sürüp gideceğini farzeden bir zihniyete dayanmıştır. Serbest rekabetin cereyan ettiği bir piyasada kurulması düşünülemediği sanayi branşlarına yatırımlar yapıldığı ve fabrika kurmaları bahis mevzuu olamayacak elemanların bu işlere giriştikleri müşahede edilmiştir.

Yeni doğan sanayiîni himayesinden maksat teknik intibaka, amortismanlara ve piyasa tecrübelerine kâfi zaman bırakmaktır. Bizde kurulan fabrikalar ise, organizasyon ve rasyonalizasyon icaplarını daima yerine getirmiş değillerdir. Öyle işletmeler vücut bulmuştur ki, yalnız büyüme ve yetişme çağında değil, yaşları ilerledikten sonra da ana ve baba yardım etmezse geçinmeyecek evlâtlar gibi, devletin sürekli himayesine muhtaç bir bünye arzemişlerdir.

b) Kuruluş ve işletme fonlarından mühim bir kısmının kısa vadeli kredilerle temini, piyasa kaprislerine müesseselerin mukavemet kabiliyetini zayıflatmıştır.

Gazete koleksiyonları tetkik edilirse, on beş yıldanberi ilkbahar aylarında para darlığına dair haberlerin daha sık çıktığına rastlanır. Toprak Mahsulleri Ofisinin stokunu tasfiye etmesi neticesinde piyasadan bir miktar para çekilmesi, yeni mahsul mevsimi yaklaşırken köylünün elinde az para kalması ve vergi taksitlerini ödemek zarureti, şirketlerin ve müesseselerin likiditesini azaltmaktadır. Mevsimlik dalgalanmaların tepkileri, piyasada oldukça kuvvetli hissedilmektedir.

Dış ticaretin seyirinde ve kredi siyasetinde kaydedilen değişiklikler de, piyasa faaliyetini ferahlatmakta veya sarsmaktadır. Dört Ağustos kararlarından sonra istikrazlar hasılatıyla memlekete çok mal getirdiği ve kredilerin bir müddet muayyen bir plafonda tesbitine çalışıldığı malumdur. Bir taraftan malın bollanması ve diğer taraftan kredi supaplarının iyi işlememesi muvakkat zaman için sürümü ağırlaştırınca, müteaddid sanayi müesseseleri istihsalin intizamını muhafazaya muvaffak olamamıştır.

Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası Reis ve Umum Müdürü Eugène R. Black, senelerce evvel Kanada'da irad ettiği bir nutukta^[20], şunları söylemişti:

«İktisadî geriliğin karakteristik alâmetleri iyi teşekkül etmiş hususî teşebbüslerin nedreti, mahallî sermayenin azlığı ve fena organize edilmiş bulunması ve teknik donnelerin, plânların ve devlet idaresinin kifayetsizliğidir. Kalkınma faaliyetinin yürütülmesi için dışarıdan yardıma ihtiyaç duyulması, bu şartların mevcudiyetinden ileri gelmektedir. Yine bu şartların mevcudiyetidir ki, ileri sürülen projelerin iktisaden sağlam bir mahiyet taşımasını, gerekli tetkikat ve plânların yapılmasını ve bunların müsmir ve iyi bir şekilde tatbikını zorlaştırmaktadır.» Eugène R. Black'ın belirttiği bu «handicap» ları hususî sanayide tamamiyle bertaraf edebilmek, büyük gayretlere vabestedir. Kemmiyet itibariyle on yılda büyük ilerlemeler kaydeden hususî sanayi, keyfiyet bakımından henüz beklenen inkişafın başlangıç safhasında bulunmaktadır. Sanayicilerin tecrübeleri zamanla bir hayli zenginleşmiştir. Fakat bu vadede katedilecek merhaleler mevcuttur.

[20] Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Birinci hesap yılı 1950, İdare Meclisi Raporu.

5. — Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası ve hususî sanayi.

Hususî sanayii rasyonel prensipler dairesinde teşkilâtlandırmak gerektiği, yeni bir teşhis sayılamaz. 1950 de Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasının kuruluş hazırlıkları yapılırken sınâî bünyemizin zaaf, kifayetsizlik ve eksikliklerini giderebilecek tedbirler üzerinde durulmuştu. Bankanın hususî sanayie malî yardım temini ile iktifa etmemesi, aynı zamanda idarî ve teknik yardımlarda bulunması kararlaştırılmıştı. Statünün ikinci maddesinde, bankanın fonksiyonlarını belirten şu hükümler göze çarpıyordu^[21]:

- «a) Türkiye’de yeni hususî sanayiın kurulmasına ve mevcut bulunan hususî sanayiın tevsiine ve modernleştirilmesine yardım etmek ve bunları hızlandırmak;
- «b) Ecebî ve yerli hususî sermayenin Türkiye’de kurulan sanayie iştirakine yardım etmek ve bu hususları teşçi ve teşvik etmek;
- «c) Türk sanayiine müteallik esham ve tahvilâtın hususî mülkiyete intikaline ve hususî mülkiyette bulunmasına gayret etmek ve Türkiye’de sanayie ait esham ve tahvilât piyasasının inkişafına yardım etmek;
- «d) Bankanın münasebet tesis ettiği müşterilerine teknik ve idarî yardım temin etmek.»

Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası, dokuz yıldanberi gayretlerini statüsünde yer alan hedeflerin (a) fıkrasında zikredilen birincisi üzerinde toplamıştır. Kredi ve dövize ihtiyaçları olan hususî teşebbüs erbabı bankaca işlerinin benimsendiğini, muamelelerinin kırtasiyeciliğe boğulmadığını ve taleplerinin anlayışla karşılandığını görmüşlerdir. Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasının orta ve uzun vadeli finansman sahasında Garplı metodlarının ve zihniyetinin mümessillerinden biri olarak faaliyet gösterdiği düşünülebilir.

Yerli ve yabancı sermaye arasında koordinasyon, Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasının kuruluşunda düşünülen fonksiyonlardan biri idi. Türkiye’ye sermaye yatırmak isteyen müteşebbislere rehberlik etmek, onların Türk iş adamlarıyla temasa geçmelerini kolaylaştırmak ve iç piyasa hakkında «renseignement» taleplerini cevaplandırmak hususunda bankanın müsaîd mevkie bulunduğu malûmdur. Fakat dış tediye zorluklarının yarattığı hava ve bir kısım hususî

[21] Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası A.Ş., Esas mukavelesi.

sanayiî bünyesi, bu istikamette mevsimsiz olarak girişilecek teşebbüsleri yokuşa sürebilirdi. Geçen yıllarda bankanın dış ve iç piyasalar arasında irtibat kuramaması, kabili izahtır. Fakat bir ziraat memleketinin yalnız ihracat geliri ve dış istikrazlar hasılatıyla sanayileşme dâvasını halledemeyeceği ve yabancı sermayenin finansman yükünü paylaşmasına zaruret olduğu hesaba katılırsa, Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasıyla beraber diğer kredi müesseselerine de vazifeler düşeceği kolayca anlaşılabilir. Bilhassa önümüzdeki mevsim veya daha uzak bir istikbalde Türkiye Müşterek Pazara veya diğer bir serbest mübadele bölgesine girecek olursa, yerli ve yabancı sermayenin koordinasyonu istisnâî bir ehemmiyet iktisap edecektir.

Sermaye piyasasının teşkilâtlandırılması ise, Türk ekonomisinin hayatî dâvalarından biridir. Ehemmiyeti büyük olan, fakat otuz kûsur yıldan beri ciddî surette ele alınmayan bu dâva, tek bir müessesenin kendi kadrosu ve imkânları içinde başarabileceği bir mevzu değildir. Hükûmetin ve kredi müesseselerinin müşterek bir organizasyonla sermaye piyasasını teşkilâtlandırmak üzere hazırlık yapmalarına ve tedbir almalarına zaruret vardır. Ancak orta vadeli kredilerde ve hususî yatırımların finansmanında ihtisaslaşmış olan bir müessese vaziyetinde bulunması, ilk adımların Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasına atılmasında faide mülâhaza edilebileceğini hatıra getirmektedir. Banka idarecilerinin son zamanlarda bu mesele üzerinde durdukları ve mütevazî çapta bir başlangıca taraftar oldukları bilinmektedir.

Yine banka statüsündeki «münasebet tesis edilen müşterilere teknik ve idarî yardımlar» teminine dair hükümlere gelince, bunun tatbikatta şekilden ibaret kaldığı söylenebilir. Hususî teşebbüs erbabı, bankanın teknik ve idarî yardımlarını nasıl karşılayacakları, ayrı bir meseledir. Bazı müesseselerdeki şahsî temas ve tetkiklerden anlaşılmaktadır ki, bankanın finansmanında mühim rol oynadığı müesseselerde bile, hakikaten ihtiyaç bulunmasına rağmen teknik ve idarî rehberlik ve kontrol hususları ihmale uğramıştır.

Sınâî Kalkınma Bankasının statüsünde kısaca temas ettiğimiz bu hedefler, hususî teşebbüsün Müşterek Pazar şartlarına ayak durabilmesi için lüzumlu ve faydeli şartları teşkil etmektedir. Bankanın bu hususu dikkate alarak kaynaklarını takviyesi, dış sermaye piyasalarıyla daha yakın temas kurması ve diğer kredi müesseseleriyle temasa başlaması, verimli neticelere müsait bir zemin hazırlayabilir.

6. — Sanayicilerin endişeleri.

Türkiye'nin Müşterek Pazara katılmak için müracaatta bulunduğu öğrenildiğinden beri, sanayiciler duydukları endişeleri saklamamaktadırlar. Bazıları zaman ve imkân sağlanırsa güç ve zahmetli bir intibak ameliyesinin tahakkuk ettirilebileceğini söylemektedirler. Kalabalık bir zümre ise, durumda müphemiyet ve vehamet görmektedir. Dış rekabetin tahripkâr neticeler vereceğinde, menfaat sahipleri ittifak etmektedirler.

Sanayicilerin endişelerinde bir hakikat payı bulunduğunu teslim etmek lâzımdır. Hükûmetin müracaatı kabul edilir ve Müşterek Pazar rejiminin gerektirdiği taahhütler yürürlüğe konulursa, hemen bütün sanayi kollarında şartların uzun bir vade içinde tedricen değişeceği tabiidir.

a) Türkiye'de, iş adamlarının şimdiye kadar dolgun kâr hadleriyle çalışmağa alıştikları malûmdur. O çok şikâyet edilen Millî Korunma rejiminde dahi %20 ithalâtçı %10 toptancı ve %25 perakendeci kârlariyle sermayelerini yılda umumiyetle 1,5 ilâ 2,5 defa döndürebilen teşebbüs erbabının paralarını hayli uzun bir kuruluş devresinde hareketsiz ve bağı tutmayı göze almalarına sebep, sanayi tesislerinden daha yüksek bir kazanç beklemeleridir. Sanayicinin bu ümidi daima tahakkuk etmemekle beraber, birkaç yıl içinde koyduğu sermayeyi çıkartmağa ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'de, sanayicileri tatmin edebilecek kâr nisbeti, yabancı firmaların sermaye ünitesi başına elde ettikleri kazançtan çok yüksektir. Daha az kârla ve daha rasyonel işletme usulleriyle çalışan yabancı sanayi rekabeti, zarurî olarak Türkiye'deki fabrika sahiplerini menfaatlerinden fedakârlık mevkiinde bırakacaktır.

b) Son yıllarda kurulan sanayi tesislerinden bir kısmı, daimî surette himayeye muhtaç kalacak tiptedir. Müşterek Pazar meselelerinin bahis mevzuu olmadığı devrelerde, döviz buhranının bünyevî mahiyetini dikkate alan iş adamları, dünya ölçüleriyle rantabl sayılamıyacak tesislere ve faaliyet branşlarına milyonlar dökmüşlerdi. Bu tesislerin sahipleri «kuracağımız fabrikalar için gördüğümüz teşvik üzerine harekete geçtik. Eğer serbest mübadele ve rekabet tehlikesine karşı ikaz edilmiş olsaydık, sermayelerimizi başka şekilde kullanabilirdik» demektedirler.

c) Öne sürülen diğer bir tereddüt, maliye mevzuatındaki amortisman müddetlerinin fazla uzun tutulmasıdır. Muasır sanayi-

de, her gün bir yenilik tatbik mevkiine girmektedir. Bilhassa «automation» tekemmül ettiğinden beri, fabrikaların teçhizat ve tertibatında sık sık değişiklikler yapılmaktadır. Tadilat yalnız makine ve aksamına münhasır kalmamakta, binalarda da ıslahata lüzum hasıl olmaktadır. Maliye sisteminde ise, matrahı kçltmemek için, amortisman müddetleri uzun tutulmuştur.

Dış rekabete mukavemetin esaslı Şartlarından biri, teknik yeniliklerin vakit geçirmeksizin benimsenmesine vabestedir. Kazançtan kâfi amortisman ayırmağa ve teknik bünyeyi «à jour» tutmağa imkân bırakmıyan bir maliye sisteminin mevcudiyeti, sanayicileri düşündürmektedir.

d) Mesele kısa vadeli olarak ele alınırsa, intikal devresinde kaçınılmaz bir zaruret olarak gelir ve istihsal düşüklüğü ile karşılaşılacağı ve istihsal düşüklüğünün ihraç mallarını da geniş ołde müteessir edeceği iddia olunmaktadır.

e) Problem uzun vadeli olarak ele alındığı takdirde, ileri memleketlerle eřit Őartlar altında boy ołmeđe imkân bulunamayacağı ve iktisadî hayatın umumî bir çöküntüye maruz kalacağı belirtilmektedir.

f) İleri ve geri bölgelerin birleşmesi halinde, sermayelerin hareket istikameti hakkında yürütülen tahminler ise, birbirine 180 derece zıttır. Bazıları yabancı sermayenin yurdu işgal ederek iş ve kazanç fırsatlarını inhisarlarına alacaklarını, diğerleri ise bilâkis ileri ve geri bölgelerin tek bir bünye halinde birleşmesiyle yerli sermayelerin yatırım sahası ararken dış memleketleri tercih edeceğini söylemektedirler.

g) Türk Ekonomi Kurumu tarafından tertiplenen bir seminerde izhar olunan kanaate göre «Türkiye'nin Müsterek Pazara uyabilmesi için lüzumlu mutaların çoğu henüz mevcut değildir. nce bir çok ihzar Şartların tahakkukuna ihtiyaç vardır. Meselâ bunlardan biri, fiyatların istikrarıdır. Mutlak bir serbestlik rejimine girebilmek için, Türkiye'nin uzun bir hazırlık devresi geçirmesine zaruret vardır.»

h) Aynı kaynaktan ifade edilen ihtirazî kayıtlar Őöyle devam etmektedir:

«Avrupa iktisadî camiasına iştirak, Türk toplumunun maddî-mnev kaderi üzerinde önceden tahmini imknsız tesirler yaratacaktır. Türkiye'nin Altılar sistemine katılması halinde karşılaşaca-

ğı meselelerin yarısı maddî ise, diğ er yarısı mânevîdir. Kültür dâvasıdır.»^[22].

7. — Müşterek Pazara girilmezse ne olur ?

Kuruluş, sermaye ve işletme bünyesi zayıf olan ve ayrıca dolgun kâr hadleriyle çalışmağa alışmış bulunan sanayi teşkilâtının amansız bir serbest rekabet rejimi altında zorluk çekeceği tabiidir. Pahalı ve kalitesiz istihsal, elbet müstehlik ihtiyaçlarına ve menfaatlerine uygun mutedil fiyatlı yabancı mamullerle piyasada yan yana rekabet edemeyecektir. Bu itibarla, bir kısım sanayicilerin Müşterek Pazara karşı bir kampanya cephesi açmağa teşebbüs etmeleri, beklenebilecek bir harekettir.

Bir an için meseleyi aksi zaviyeden ele alalım ve şu suali soralım: «Müşterek Pazara girilmesi bir zaruret midir, girilmezse ne olur?»

Türkiye'nin Müşterek Pazara girmemesi de, mahzurlar tevli edebilir.

a) Müşterek Pazara katılmaları bahis konusu memleketlerden Yunanistan ve İspanya, Türkiye'nin dış ticaretinde mühim yer tutan bazı maddelerin ihracatçısıdırlar. Müşterek Pazarın kurucuları arasında bulunan İtalya da öyle... Yunanistan, İspanya ve İtalya'nın Müşterek Pazara ihracat maddelerini gümrüksüz sokmalarına mukabil, Türk ihracatçısının satmak isteyeceği aynı maddelerden vergi ve resim alınması, dış ticaret şartlarını aleyhimize çevirebilir. Hele Serbest Bölgeyi vücade getirecekleri söylenen yedi memleket ve bu arada «Commonwealth grubu» Müşterek Pazarla anlaşarak birbirlerine muafiyetler tanır veya «en ziyade mazharı müsaade devlet» muamelesini tatbika başarlarsa, ihracatın seyri ağır aksaklıklara maruz kalabilir.

b) Ziraat memleketlerinin kalkınmasında, dış yardım ve istikrazlar ile yabancı sermaye, rol oynamaktadır. Döviz rantreleri iktisadî hayatın muharrik kuvvetlerinden birini teşkil ettiğine göre, Avrupa camiası dışında kalmakla Türkiye'nin gerek yardım ve gerek sermaye temini hususunda gayri müsaide bir mevkie geçmesinden korkulabilir. Şimdiye kadar yapılmış olan bir milyar doları müteceviz yardım ve muhtelif borçların tediyesinde gösterilen dostane kolaylık, milletlerarası işbirliğinin müsbet neticelerindedir.

[22] Cumhuriyet, 2 Ocak 1960.

c) İktisadî İşbirliği, Nato, Avrupa Konseyi, Kömür ve Çelik Birliği, Batı Avrupa Birliği ve Müşterek Pazar ilh.. milletleri birbirine bağlamayı hedef tutan hareketlerdir. Bu harekete katılmamak ve eski bir tâbirle «Concert européen» karşısında seyirci kalmak menfaatimize uygun mudur? Orta Doğu, Asya, Afrika ve Avrupa'da kavimlerin bloklara vücut vermeğe uğraştıkları bir devrede, gerek emniyet meseleleri ve gerek iktisadî ihtiyaçlar bakımından işbirliği nizamına bağlanmak mecburiyetinde olan memleketlerin takip edecekleri siyasette bir tereddüt bulunmaması lâzım gelir.

d) Dış rekabet endişesiyle gümrük giriş kapılarını serbestçe açmaktan çekinen memleketlerde, iktisadî hayatın mukadder seyri malûmdur. Milletlerin kapalı ekonomi sistemlerine ve dar görüşlü siyasî anlayışa ödedikleri bedel pahalılık, yokluk, kalitesizlik, teknik terakkiye karşı kayıtsızlık ve ihracatın azalmasıdır. Bir ziraat ekonomisinin himayeciliği tercih ederek serbest mübadeleden ayrılması, uzun vadeli terakki imkânlarını güçleştirecek bir yoldur.

8. — Psikolojik faktörler.

Müşterek Pazar hakkında endişe izhar edenlerin çoğu, bunun ancak müteaddit intibak merhalelerinden geçmek suretiyle tedricen gerçekleştirilebilecek bir plân mahiyetini taşıdığını dikkate almaktadırlar. Bilhassa iş ve politika muhitlerinde propaganda yapanların anî bir tehlike havası mevcutmuş gibi lisan kullandıklarına rastlanmaktadır. Sanayiin %90 duracağı, işsizliğin ortalığı kaplayacağı, ziraatin sefalete sürükleneceği, daha neler neler.. İlmî ve teknik bir dâva propaganda teması olarak kültürsüz ağızlara düşünce, hayal ve mübalâğa kuvveti ister istemez tesirini belli ediyor.

Mevzu tetkik edilmeksizin ortaya atılan hükümler, başlıca iki noktadan hakikate aykırı düşmektedir.

a) Birincisi, Müşterek Pazar rejiminin milletlerarası iş gücü arz ve talebinde temin edeceği seyyaliyettir. Avrupa'da yükselen istihsal, işçi ihtiyacını devamlı surette arttırmaktadır. 1959 Kasımında Alman bankalarının faiz ve iskonto hadlerini yükseltmeleri^[23] enflasyon ihtimalinin veya dış tediyeler muvazenesinin hissettirdiği bir zaruret değildir. Alman maliye otoriteleri, işçi darlığı dolayısıyla investismanları frenlemeğe ihtiyaç duyulduğundan böyle bir tedbire tevessül edildiğini bildirmişlerdir.

[23] The Financial Times, 1959 koleksiyonu, No. 21 821 — 21 972.

Endekslere göre^[24], işçi ücretleri Almanya'da (Kasım 1958) saat başına 2.31 D.M., Fransa'da (Aralık 1958) saat başına 188.4 Frs. F., Belçika'da (Aralık 1957) günde 229 Frs. B. tutmaktadır. Garp âleminin hakikî bir refah seviyesini ortaya koyan ve gittikçe yükselen ücretleri, Müsterek Pazarın iş gücü arz ve talebine sağlı-yabileceği hudutlar ötesi seyyaliyet neticesinde, çalışan sınıfa yeni ufuklar açabilir.

b) Yerli sanayiin derhal %90 nisbetinde faaliyetini tatil edeceğine söyliyenerin fikri, müsbet bir tetkike dayanmamaktadır.

Müsterek Pazar, tek bir gün zarfında gümrükleri kaldıracak ve yabancı mamullerin sel gibi piyasaları istilâsına sebebiyet verecek değildir. Uzun yıllar sürecek tedricî bir intibak devresi geçirileceği bilinmektedir. İlk anlaşmada veya sonra, Türkiye için hususî şartlar ve daha uzun bir intibak müddeti tanınması mümkündür.

Altılar, ilk yıl zarfında gümrük resimlerinden %10 indirme yapılmasını ve ithaline evvelce müsaade verilmiş mallara istihsalin %3 ü nisbetinde kontenjan ayrılmasını ve liberasyonun genişletilmesini asgarî şart addetmişlerdi. Türkiye'de, faraza aynı hüküm tatbik olursa, bir piyasa çöküntüsü ile karşılaşılabilir mi? Önümüzde misaller var. Hazine hissesinin kaldırılması ve kota'lar, ithalât ve gümrük rejimini Müsterek Pazara intibak ameliyesinin gerektirdiğinden çok daha fazla nisbetlerde değiştirmiştir. Piyasada, bu yüzden yıkıcı tesirler ve neticeler hasıl olmamıştır.

Müsterek Pazara katıldığımızı ve anlaşma hükümlerini tatbika başladığımızı tasavvur edelim. İlk yıllarda ithaline müsaade edilecek mallar ve indirilecek gümrük vergileri, Dört Ağustos kararları ve Hazine Hissesi dolayısıyla piyasada vukubulmuş tahavvüllere nazaran çok daha mutedil aksülâmeller uyandıracaktır. Rejimin bünyevî hususiyetlerimize göre tâdil edilmiş şekli tam olarak yürürlüğe girinceye kadar geçecek uzun devre ise, ârizaların çoğunu düzeltmeğe galip bir ihtimalle kâfi gelebilecektir.

Dört Ağustos kararları, bir taraftan kambiyo primleri koymak suretiyle ithalât maliyetini yükseltmiş ve diğer taraftan geniş ölçüde ithalâta yol hazırlıyarak malın bollaşmasını temin etmiştir. Müsterek Pazar rejiminde de, yeni devalüasyonlarla aynı mekanizmayı harekete getirmek ve intibakın sarsıntısını hafifletmek imkânı bahis mevzuu olabilir.

[24] United Nations, Monthly Bulletin of Statistics, zikredilen kaynak.

c) Altılar arasında, Müsterek Pazar fikri en fazla Fransız sanayicilerinin itiraz ve mukavemetine maruz kalmıştı. Birçok Fransız işletmelerinin demode teçhizatla çalışması, istihsal masraflarının yüksekliği ve prodüktivitenin diğer âza memleketler ayarında olmaması, bir tereddüt sebebi idi. Tenkid sahipleri diyorlardı ki^[25] :

«Fransa, pahalı bir memleketdir. Fiyatlar ve maliyetler, rakip piyasalarla mukayese edilemeyecek seviyededir. Sanayi, gümrük hi-mayesinde yaşamağa alışmıştır. Dış ticaret serbest bırakılır ve gümrük resimleri indirilirse, yerli sanayiin yıkıcı bir rekabetle karşılaşmasından korkulabilir. Gümrük varidatındaki azalış, bütçe de boşluk yaratabilir. Yerli sanayiin sürüm yapamaması, işsizliğe sebebiyet verebilir.»

Halbuki Türkiye'de söylenenlere pek benzeyen bu endişelerin yersiz olduğu tatbikatta meydana çıkmıştır. Bilâkis Müsterek Pazar âzası memleketlere ihracat on ay zarfında %28 artmıştır. Fransız parası sağlamlaşmıştır. Bütçe, ferahlamıştır. Müsterek Pazar fikrinin muhalifleri, meseleyi başka zaviyeden görmeğe başlamışlardır. Bir sanayici demiştir ki:

«Müsterek Pazar fikri artık yolunu tutmuştur. Korku, ya insanların dizlerini keser, veya onlara kanat takar. Rekabet tehlikesi, Fransız sanayiini canlandırmıştır. Artık komşularımızla aynı piyasada boy ölçüşebileceğimizi öğrenmiş bulunuyoruz.»

9. — Meselenin muhasebesi.

Müsterek Pazar, müstehlik hesabına bolluk, kalite ve ucuzluk demektir. Avrupa sendikalarının aralarında işbirliği kurmaları, çalışan sınıfa da menfaatler kazandırabilir. Yabancı sermaye, dış yarımlar ve modern teçhizat, dâvanın cazip tarafını teşkil etmektedir. Kalıyor geriye, sınaî yatırımların âkibeti.. Acaba Müsterek Pazarın sanayi sahasında uyandıracığı aksülâmelerin malî portesine bir hudut çizmek kabil midir?

[25] Le Figaro, Le Marché commun a-t-il bien démarré? Débat entre Le Bourcier de Carbon, Agrégé des facultés de droit et des sciences économiques; De Calan, Président délégué du Syndicat général de l'industrie cotonnière; Deleau, Vice-président de la Fédération des syndicats d'exploitants agricoles. Membre du Conseil économique et social; Fabre, Secrétaire confédéral de la C.F.T.C; Mantelet, Président-directeur général des sociétés Le Moulin Légume et Moulineux; Marjolin, Vice-président de la commission de la Communauté économique européenne; De Montremy, Directeur général des douanes et droits indirects.

a) Yukarıda belirtildiği gibi, sayımlar hususî sanayie yatırılmış sermaye yekûnunu 4,5 milyar lira civarında göstermektedir. Niçin bu rakamın hakikatten yüksek olmak ihtimali bulunduğunu, istatistiklerin tahlili sırasında belirtmiştik.

Hususî sanayie yatırılan sermayelerin yarısından bir hayli fazlasını, bilânçolardaki gayrimenkul kıymetler teşkil etmektedir. Gayrimenkuller, Müşterek Pazara girilince, reel varlık ve kıymetlerini kaybedecek değildir. Hakikaten modern vasıflar taşıyan ve rekabete dayanabilecek tesislerin mevcudiyetini de ayrıca hesaba katmak lâzımdır. Bütün bunlar çıkarıldıktan sonra, bakıyenin birkaç baraj inşasına harcanabilecek parayı pek fazla tecavüz etmiyeceği düşünülebilir. Objektif ölçülerle hâdise kıymetlendirilirse, zarar ihtimallerinin altından kalkılamıyacak bir rakam arzemediği hükmüne varılabilir.

b) Menfî tezi benimseyenlerin unuttukları diğer bir husus, Müşterek Pazar bütün şartlarıyla gerçekleşinceye kadar, mevcut tesislerin amortismanlarını tamamlamış olacaklarıdır. Bu itibarla, endişeler yatırılmış sermayelerden ziyade, müstakbel kazançlarla alâkalı görünmektedir.

c) Faaliyet halinde bulunan sanayie harcanmış dövizin maliyeti 7 Eylül 1946 tarihine kadar \$=130 kuruş ve 4 Ağustos 1958 tarihine kadar \$=280 kuruştur. Müşterek Pazar rekabeti tesir gösterinceye kadar, yeni devalüasyonlar ihtimal dışında bulunmamaktadır.

Devalüasyonların dış rekabet bakımından yarattığı tesir, gümrük himayesinden farksızdır. Devalüasyonlar neticesinde, sanayicilerin dolgun «kambiyo rantları» ve «plus-value» sağladıkları hakikattir. On iki senede doları 130 kuruştan 9 liraya çıkarmış ve yeni âyarlama ihtimallerini bertaraf etmemiş bir konjonktür içinde, sanayicilerin kendilerini çok müşkül bir durumda görmeğe hakları olamayacağı âşikârdır.

d) Avrupa Kömür ve Çelik Birliğinin kuruluş hazırlıkları esnasında, rekabete dayanılamıyacak derecede ağır şartlarla çalışan bazı Fransız madenlerinin durumu dikkate alınmıştı. Hususî bir fondan bunların sahiplerine tazminat ödendiği gibi, bir kısım madenlerin rantabilitelerini yükseltmek üzere amenajman programları hazırlanmış ve ayrıca 400 kilometrelik bir demiryolu şebekesinin elektrifikasyonu tahakkuk ettirilmişti.

Mufsterek Pazar sisteminde de, âhenksizlik ve zararları önlemek üzere aynı mahiyette fonlar derpiş edildiği bilinmektedir.

Nihaî tahlilde görölüyor ki, döviz kullanmak suretiyle temin edilmiş, devalüasyonlardan mütevellid kambiyo rantlariyle beslenmiş ve amortisman müddetini doldurmak fırsatını bulmuş sabit sermayeler hesabına, ilk bakışta zannedilebileceği kadar büyük bir zarar ve tehlike ihtimali yoktur. Bütün mesele, sanayicilerin işletme usullerini ıslah etmelerine, organizasyon işlerini ciddiyetle ele almalarına ve Avrupa'lı meslekdaşlariyle aynı kâr nisbetlerine rıza göstermelerine bağlıdır.

Bir parantez açarak, bu umumî mütalâaya iki istisna ilâve etmek yerinde olacaktır. Birincisi, ham maddesi dışarıdan gelen fabrikalardır. Ham maddeyi ithal mecburiyetinde olan sanayi şubeleri, eğer rakipleri aynı ihtiyacı dahilî piyasadan temin ediyorlarsa, navlun farkı nisbetinde maliyet handikapı altında kalabilirler. İkincisi ise, diğer memleketlerde ihtisas işçiliğine ve yüksek teknik vasıflara dayanarak imal olunan mamulleri kaba ve kalitesiz seviyede yapan müesseseler grupudur.

Buraya kadar, mevzuu sabit sermaye yatırımları bakımından incelemiş bulunmaktayız. Birkaç kelime ile sermayedarların durumu üzerinde de duralım.

Piyasaya hâkim sima olarak tanınmış iş adamlarını gözönüne getirelim. Ekserisi müteaddit iş sahalarına para koymuşlardır. Aynı şahsın kendi veya firmaları vasıtasıyla ithalât ve ihracat yaptığına, satış mağazaları açtığına, bankalarda hissedar ve İdare Meclisi âzası olduğuna ve müteaddit fabrikalarda ortak ve idareci mevkiinde bulunduğuna rastlayabiliriz. Mufsterek Pazarın rekabeti dolayısıyla bazı sahalarda kâr ve kazanç masrafları daralmakla beraber, diğerlerinde muamele hacminin kesafet kazanacağını hesaba katmak lâzımdır.

10. — Yabancıların görüşü.

Mufsterek Pazara girmek üzere müracaatın öğrenildiği tarihlerle, «The Economist» ve «The financial Times», Türkiye'de husufi sanayiın durumuna temas ettiler. Bu mecmua ve gazetede çıkan yazılarda, bilhassa müteşebbisin rolü üzerinde durulduğu dikkate çarpmıştır.

Kapital anonim bir statü alarak geniş bir ortak kütlesine dağıldığından beri, ileri sanayi memleketlerinde müteşebbisin rolünü

temsil edenler, idareci mevkiinde bulunanlardır. Schumpeter'in belirttiği gibi, idareci daima sürüm sahalarını genişletecek ve istihsal randımanını yükseltecek yeni kombinezonlar peşinde koşan bir ihtisas sahibidir. Türkiye'deki sermayedar ise, mahdud sayıda müesseseler müstesna, müteşebbisin rolünü bizzat ifaya almıştır. Mal sahibi, methodsuz ve ampirik bir çalışma tarzı içinde gâh bir firmanın ve gâh diğerinin işlerine bakmakta ve nadiren tetkike dayanan kararlar almaktadır. Yeni kâr imkânları ise, Schumpeter veya Perroux'nun eserlerinde bahsettikleri kombinezonlardan çok farklı ter-tiplerle hazırlanmaktadır.

«The Economist» ve «The Financial Times» koleksiyonlarında, Türkiye'deki sınıf kuruluş ve işletmelerde idareci ve müşavirlik fonksiyonlarının lâyıkıyla görülememesi ve dolayısıyla organizasyon ve rasyonalizasyon problemlerinin sathî ve basit bir tarzda ele alınması, serbest rekabete karşı başlıca bünyevî kusur olarak aksettirilmektedir^[26].

Hiç şüphe yok ki, bu görüş üzerinde durulabilecek ve tetkike tâbi tutulabilecek ehemmiyettedir. Bir sanayi teşkilâtı ki müteaddid devalüasyonlardan faydalanmış, amortismanın büyük kısmını tamamlamağa fırsat bulmuş ve ayrıca önünde değişen şartlara intibak için uzun bir devre var.. Böyle bir vaziyette, hakikî endişenin organizasyon kifayetsizliği üzerinde toplanmak ihtimali makul görünmektedir.

Netice :

Müşterek Pazara girilsin veya girilmesi, hususî sanayi in halletmek mecburiyetinde olduğu problem aynıdır. Dokuz yıldan beri «expansion» safhasında bulunan sanayi teşkilâtında, müesseselerin malî, idarî ve teknik bünyelerini rasyonel esaslar daire-sinde tahkim zamanı gelmiştir.

Sermaye piyasasının teşkilâtlandırılması, teknik ve idarî ıslahat, pazarlama usullerinin tekemmül ettirilmesi.. Bunlar Müşterek Pazar doğmadan dahi, modern ekonominin zarurî şartlarını teşkil ediyordu.

[26] The Economist, 1959 koleksiyonu.
The Financial Times, 1959 koleksiyonu.

Son olarak işaret edelim ki, Müşterek Pazar tecrübesi, âza memleketlerden hiçbirinin ekonomisi için riziko arzetmemektedir. Tatbikat, gayet elâstikî bir mekanizmaya bağlı bulunmaktadır. Memleket menfaatleri gerektirdiği hallerde, tedbirlerin revizyona tâbi tutulması ve ayarsızlıkların düzeltilmesi imkânı mevcuttur. E.P.U. sisteminde olduğu gibi, burada da âzaların karşılaşacakları ârizî veya bünyevî güçlüklerle anlayışla çare aranmaması için sebep yoktur.